

Nemzeti TÁRSALKODÓ

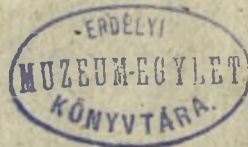
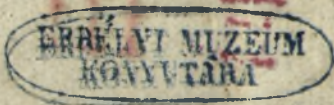
írták
AZ OLVASÓK

BCUa² lehetőségig rendbe-szedte y Cluj

és

Luj
Hetenként Kiadta *F. m.*

Kisszántói P E T H E F E R E N T Z

K O L O S V A R O N .

1 8 3 1 .

BCU Cluj / Central University Library Cluj

H. 111

Nemzeti Társalkodó

Szombaton, $\frac{1}{4}$ = (Januárius' 1-sőjén.)

1831

Megjegyzés a' Delaborde'

Utazó-intézetéről.

Képiró Imre Úr, ki a' tanulóknak, a' Döring' deák nyelvbeli gyakorlásainak lefordítása által, nagy szolgálatot tett, a' múlt 1850-dik esztendei N. Társalkodóban szép óldalról esmértette-meg a' Delaborde' Utazó-intézetét, 's azzal reszkté-be írománnyát,—bártsak sokan ezen párisi intézettel közelebből meg-esmérkedve, esméretét is magát is, polgártársaik között terjesztenék. Ezen honybóldogító kívánság, nem marad foganatlan.—reményljük.—Addig is azomban, míg mások, ezen intézet' lelkével egészen megesmerkedvén, azt megesmértetnék, terjesztenék, és előmozdítják; én, mint bizonyost, hiteles forrásból írhatok ennyit ezen intézetről:

Kétféle embert vesznek-be azon Intézetbe: vagy ollyat, kinek vannak már előkészületei, pl. nyelvek' esmérete; és a' politikai, fisikai tudományoknak alapja már meg van vetve; vagy ollyakat, kiknek semmi elő-készületjek nints. Az utólsókra-nézve, van egy előre-készítő Oskola, melyben a' hibázó esméreteket megszerzhetik az utazni kívánók, 's a' melybe kiti gyermekét is vesznek-be, 's az első elementumokon kezdve, végig is kitanítják. De ez tsak melljékes dolog; fő, maga az utazás általvaló tanítás. Ez, ab-

ból áll, hogy egy' a' társaságra felügyelő, 's Delaborde és Lorriol által kinevezendő tanító' kórmánnya alatt hat-hat Ifjú elindul, és egy esztendeig Olaszországban, ugyanannyi ideig Angolországban és Hollandiában utazik. A' tanító a' nevezetéseket megmutatja mindenütt maga, és a' hozzájuk illő tudományos utasítást megteszi; ha szükséges, odavaló Tudósokkal is megmagyaráztatja azon tárgyakat, melyekben ő nem találna elég jártas lenni. Így, a' római régiségeket, azoknak Historiáját, az újj szép-mesterségek' tudományját azon classicus földön tanulják, a' hol azon nagy dolgok történtek, és a' hol ezek ma virágoznak. Így, Angliában is a' Státus' alkotására, Hollandiában az industriára-nézve. Idegeneket Frantziországban is utaztatnak hasonló felvigyázat alatt. Ezen tanulásmód hasznosvólta szembetünő: bár sok hazánkfiak vennék hasznát!! Esztendőre 4000 frankot (szinte négy ezer forintot váltób.) kell fizetni: és ezért, nem tsak tudósokat nevelnek, hanem minden társaságokba béviszik, a' legnagyobb emberekkel megesmértetik a' tanítványokat, kötelességek ké lévén a' Követtségeknek téve az uralkodás által, hogy mindenütt vigyék-be őket az elsőbb társaságokba.

A' tagoknak egymáshoz és a' nevelőhözvaló relatiójok is meg van határozva.

A' látványosság (látvány) oly' hamar felébred szívünkben, hogy szinte mindnyájunkra illik a' Thales' gödörbe-esése, míg tsillagokat vizsgál. Mindnyájan vágyunk újj földet látni, minekelötte szülött-földünket igazán esmérnök: talán, mivel' az ember nem tsak egy kis darabnak, hanem az egész földkerékiségének pólgára, 's azt nézi tulajdonának; vagy tán helyesebben, mivel' a' messze-látás' köre, a' hegyek felemelkedése, vagy a' téreken, föld' gömbölyűsége által keskenyre szorítottván, a' tiltottak' v. gátoltak' óhajta felerkent bennünk, 's élébb vágyunk egyáltalában látni, 's szemünket az elrejtett tárgyakon legeltetni, mint hazánk' megismerésének kötelességét, 's hasznát, valaki tsak említette volna is. Hogy az ily' látni-vágyás megvagyjon mindenki-
ben,—a' ki magát jól megvizsgálja, nem fog benne kételkedni: de még is, mi lehet annak oka, hol kell eredetét annak keresni, hogy a' látvány' hatalmas rugója mellett is, hazánkban oly' kevesen tesznek tsak szemlegettető, 's tán egy sem, tudományos utazásokat? Ezen kérdésnek megfejtése szinte két eszendő-ólta fásasztja elmémet: még sem tudtam, mint a' ki hazámat nem legjobban esmérem, magamnak jól megmagyarázni. A' mit észrevettem, itt közlöm:

1) Oka annak, hogy nállunk nem utazik szinte senki is hazája' megismerésévégett, az, hogy közönségesen, nem tartják azt szükségesnek. Az állítás mérész, és sok: de úgy van. Bár valaki tselekedettel hamissolná-meg tételemet. Sok okos embertől hallottam már az utazás' hasznait dítsteteni, 's közönségessé-lételet óhajtatni: de egy szüle sem mondá még az én' hallattomra, 's tán máséra sem, hogy fiait tudományos utazásra fogja Erdélybe küldeni.

2)-Oka a' nemutazásnak az, hogy nem nevelnek ára. Az alrendet semmire-sem

formálják; azt; sem erőssé, izmossá nem idomítják, sem gyengévé nem kortosítják: 's így ő, sem nem erős, sem nem gyenge. A' középrend követi a' felsőbbet. E' pedig most tudóssá igyekezik gyermekét nevelni, 's a' hol eltalálják a' módot, hála Istennek, az is lessz. E' szerént, egész neveltetésünk az, hogy híres szörszálhasogató Oskolaporosok legyünk. A' tanuló-intézetek éppen ide tzeóznak: egy sints Erdélyben úgy szerkeztetve, hogy a' szabad vizsgálás lelkét ébresztené; mind-tsak az emlékezet tartatik munkában, 's fásasztatik; a' felfedezésért égőtüze pedig az értelemnek előltatik. Ezenkívül, sok helyeken, mind a' házban kotoltatván a' kisedet, a' külső levegő eránt érzékennyé teszik, 's így, gyengesége miatt, nem utazásra való.

3) Oka a' nemutazásnak az is, hogy a' gyalogutazók eránt, tele vagyunk elfogultsággal. Ha nállunk pl. egy Báró v. Gróf Úrfi megindúlna gyalog utazni: valjon mit gondolnának? Eggyik, azt gondolná, hogy az apja mindenét elvesztette, 's ő, koldus-botra jutott: ha bár, a' hova krajtzár kellene, a' béveit szokászerént, garast adna, 's mások szemét arannyal vézné is ki. Más, azt hinné, hogy félre-lépéseieért, apja kitagadta, 's elüzte házától: 's még az úrfi apjának igazolólevelét is, ál-írásnak tartaná. Harmadik, megörültnek, futó-bolondnak tartaná, 's buba-merülne, hogy rövid időn oly' ház kell a' magyar-földre is, millyenre még, szükség nem vólt. Negyedik, ha az úrfit azelőtt nem esmérte, elfogatná, mint kémet; 's midön útleveléből (passus), hazafinak 's tehehetősnek látná: kezeit egybe-tsapva tsudálkoznék,—hogy lehet egy Báró- v. Gróf-Úrfinak magát szolgává alázni; 's legelébb is talpát nézné, nintsenek-é a' drága bőrön vér- vagy víz-hójagok. Ötödik, talán nemzet-árulónak mondaná, mint a' ki bémotskolván az út'

poraival magát, őseinek úri sorát paraszt gondolkodásával megfertéztette.

4) Nem utazunk, azért is, mivel' azt hisszük, hogy kevés pénzünk lévén, jobb, gazdáknak lennünk, 's tsendesen és jól-élnünk, nyugodnunk. Így, elébb-hátrább oda jutunk, hogy a' munkát megunyván, időtöltést keresünk: 's mulattságból, hozzá fogunk a' kártyázáshoz, 's el-időtöltésezünk keserves-szerzeményinket. Vagy pedig meglátogatjuk barátinkat, esmerőseinket, 's elöljük az időt embertársaink' rágásával, az igazgatás' megítélésével, szinte leverjük időtöltésből a' Tiszviselőket székeikből: 's midőn idő, mód, hely, van, 's még kötelesség is szólni, haszonlesésből, félelemből, hallgatunk.— Ha pedig utazni mennénk; mindezen károkat 's unalmakat elkerülnök; pénzünket olyaknak látásokra fordíthatnók, mellyek, gazdaságunkba bévítetve, sok hasznot hajtának; egészségünk, kedvünk örökké jobb lenne, megerősödnek, a' midőn az aranyérnek mind elkerülésére, mind megorvoslására, egyetlenegy orvoszer, a' testmozgatás, 's így a' gyalog-utazás. Salzmann tanátsolja, földi menyországában, az utazást annak-is, ki házi környületeit házastársát, gyermekeit megunta: mert, mindezek, úgymond, a' távollét által vissza-nyerik elébbi kedvességeket.

5) Oka a' nemutazásnak nállunk az is, hogy annak előmozdításáról soha hazánk törvényjeiben, még-tsak annyi szó sem volt, hogy a' ki hazaföldét bójárta, árá valami kis tekintettel légyenek. De, míg törvényeink az utazást pártfogolni kezdenék: addig, szükséges lenne most eleintén, hogy a' tehetősebbek, különösen a' jó készületű, és tónusadó (ízléselő) úriak között többen egy utazó társaságot formálnának, magok közzé vévén még a' külömbféle tanulmányokban (Fach) jólindult Ifjakhól egynehányat. Ezen ú-

tazóság (utazó-eggyesület) jobb felállhatására-nézve, az én' gondolataim, (de nem kimerítők) ezek lennének:

A) a' tagokra-nézve

a) Olyanokat kellene bévenni, kik az erdélyi uralkodó nyelveken, magyarul, németül, oláhul, beszélhessenek, 's még deakul is értsenek. b) a' külömbféle tanulmány-ágakban, pl. a' természet-törvény- 's igazgatás-tudományban jártasok legyenek; ha mindenikben nem egyformán is mindnyájan, egyik, egyben, más másban, a' többit haladja-meg. Fellette hasznos lenne, ha ezen utazók között lenne olyan is, ki a' mozcványtudományt (mechanica) jól érti, 's vagy egy kézmívét is tud. Tsak az ilyen értheti által a' machinák' egybe állítását. 'sat. c) Pénzek elég, 's az Országban esmerettség is valami legyen; ha nekik magoknak nem is, legalább szüleiknek, pártfogóiknak. Ugyan-is, tsak az ily' esmerősök' segedelme és útmutatása által juthatnak — el akarmiféle nevezetességnek megismerésére. d) Ha megeshetik, igen hasznos, hogy legyen egy oly' tag, ki már egyszer utazott légyen. Mert, tsak e' tudja az utazást hasznoson intézni; e' tudja már, mi érdemes a' meglátásra, mit kell, minden tárgy körül vizsgálni; e' tudja igazán a' módját is a' megvizsgálásnak; e' hozhatja belé az újjontz utazókat azon módba, mely szerént a' néma tárgyakat is úgy megkérdézhetik, hogy azok szó nélkül, kielégítőleg megfelelnék.

B) az utazás' módjára-nézve:

a) Közös költséggel, vehetnek egy borított szekeret, 's vissza-jöven el is adhatják; vagy fogadhatnak bérbe az utazásra egy akkora szekeret, melyben többen elülhessenek, 's portékájaikat is rá-rakhassák. Ezen szekér-fogadás, jó azért, hogy nyalábjaikat nem hurtzolják hátokon, 's vihetnek tisztességes köntöst is, melyben, a' hól szükség, udvarlásokat

tehetnek; jó, mivel' osszós időben, vagy elfáradva, 's bétégedve, felülhetnek beléje, 's előhaladva kipihenhetik magokat; szükséges most eleintén azért, hogy a' világ' szájára, bár milly' helytelen is e' részben annak károgaása, nem teszi-ki magát a' társaság. b). Ezen szekér elejébe egyik állóhelytől (statio) a' másikig, könnyű lesz lovakat fogadni: melynek az a' haszna is van, hogy míg egy helylyen tovább múlatnak, lovat pénzen nem kell tartani. c). Ezen szekeren, lehet oly' eledeleket is, sőt kell vinni, mellyek az úton meg nem romlanak: mert nálunk a' fogadók még felettébb gyenge lábón állanak; és sok szegény helységben pénzen is nagy bajjal lehet ételt kapni. d). Az utazás mind a' mellett, hogy szekér van, tsak gyalog eshetik jó móddal és hasznoson: nem tsak, mivel' a' gyaloglás a' testet erősíti, egészségesíti; hanem mivel' a' dolgok' megvizsgálására, és megismerésére, idő, tudakozódás, szemmel közelebből látás, 'sat. kívántatik. Mind ezen hasznok a' szekérben-utazással megintsenek: ugyan-is, egybe kell a' testnek görsédni (?); a' hosszas ülés miatt utójára 'sibbadoznak a' tagok; a' szűk ülések miatt, szorúlnak 's egymásnak alkalmatlankodnak; a' tájékokat tsak futtkoba, és kandikálva láthatják a' szekérből; egyik látványt a' másikkal jól egybe nem köthetik, 's így tsak—le sem festhetnek egy tájékot, annyival-inkább vizsgálódásokba nem ereszkedhetnek. Tehetik az ily' utazók azt is, hogy egy nevezetesebb helységben, v. városban megállapodjanak a' szekérrel, 's a' környéket gyalog utazzák-be. e) Mikor valamelyik faluban, vagy városban megállapodnak, legelső az értelmesebb lakosokkal megismerkedni, kik útasítók, vezérlők, módszerzők legyenek a' nevezetesegek', emberek', szokások', keresetmódok' megismerésében. E' végre, szükségesek az ajánló-levelek

(nem útlevelek, mellyeket okos utazó-mondatlan is megszerez), mellyek által az elsőbbségekhez, bemenhetések lehessen, 's másoknak is a' jó tzel' előmozdítása ajánltassék. Hazunnan, a' szülék mindenfelé nem írhatnak; egyszerre sok teher is lenne ez rajtok: hanem útjokban több ügyes emberekkel fognak megismerkedni, kik viszont más helység- vagy környékbeli esmerőseiknek ajánlani örömeinek fogják tartani. Egy B. v. G. betű a' vezetéknev előtt, különösen pedig a' tele erszény, mint azt sokan elmésen, de igazán is mondják, varás-erővel bíró ajánlólevél. f) Szükséges felettébb a' köntösnek az úthoz alkalmaztatottnak lenni. Erre-nézve, minthogy minden utazás inkább melegben, és nem éjjel esik, a' fejjerszínü köntösöket legtanátsosabb választani. A' kik a' felső országi utazókat látták, azok méltóztassanak, az ő' köntöseikről többet írni. g) A' mit látnak, hallanak, tapasztalnak, áról szükséges napjegyzetet vinni. Segíti ezt egy plajbász, és egy darab kutyabőr, e' végre készítve; melyről minden esetre le lehet írni bővön a' látottakat, 's hallottakat. Ezen kívül, minthogy a' tudakozódások' alkalmatosságával nem mindég lehet egyszeribe feljegyezni a' számokat, élhetni egy utazó rendtartásával: ki a' kilentz újjait felvette a' kilentz arabiai számjegyeknek, úgy hogy a' jobb kezének (mert ennek adja a' balvélemény, a' külső illegetés, és szokás ereje az elsőbbséget) kisújja volt = 1; nevendékú. = 2; középü. = 3; jobb mutatóú. = 4; jobb hüv. = 5; bal kisú. = 6; b. nev. = 7; b. köz. ú. = 8; b. mut. = 9. a' lajbiján lévő gombjait pedig alól kezdve fel-felé (másnak szabad megfordítva is) elnevezte, az elsőtt egyes oszlopnak; a' második gombjait pedig alól kezdve fel-felé (másnak szabad megfordítva is) elnevezte, az elsőtt egyes oszlopnak, a' második gom-

bot tízes oszlopnak, a' harmadik gombot százasnak, 'sat. Ha már valaki neki 40-nt, v. 80-nt mondott, a' jobb mutató, v. bal közép újjával a' 2-dik gombot megillette; ha 200-at, v. 900-at mondtak; akkor, a' jobb nevendék, v. balmutató újjával a' 3-dik gombot érintette: 's így, ezen érzékijel által könnyebbített emlékezete' pontosságán. Segíti az ily' napjegyzés' éppenségét az is, ha az útpáltza bizonyos mértékű: így, ha szükség' valahol mérni, az is megeshetik könnyen. Hasznos továbbá az is, ha van a' társaságban vagy egy jó rajzoló: ki a' tájékokat, mozcványokat, (erömiv, machina), eszközöket, 'sat. le-rajzolja. Segíti a' tájékok' rajzolásában ezeket egy asztalos által is megkészhethető úti rajzoló ráma, és egy úti mágnestővel készült dioptra. Mellyeket itt részint az idő, részint a' hely szűk-voltáért le nem írhatok. *h*) A' költségre-nézve legjobb, ha mindnyájan egyforma summa pénzt egybe-tesznek, 's a' költség' vitelét egyre bízzák.

C) az utazás tárgyaira-nézve:

Ezen tárgyak sokak, pl. az állat-, növény- és ásvány-országbeli nevezetességek, különösebb jelenségek, okaikkal együtt: mind ezekkel oda tzelozva, hogy a' hazának hasznot-hajtsanak ezeknek megismertetésével. Mitsoda módon lehetne pedig mindezeket úgy vizsgálni, hogy magok a' tárgyak feleljenek az utazó kérdéseire, én, ki sajnálva kéntelen vagyok megvallani, hogy a' Természet-históriában kevésbé vagyok jártas, módot erre nem mondhatok, 's bátor vagyok az értelmesebbeket kérni-meg, hogy e' részben adandó tanátsikat közöljék velem is a' N. Társalkodóban. Továbbá, tárgyai az utazásnak a' természeti földleírás (geographia physica) tárgyai: különös barlangok, magas hegyek, szép tájékok, kies kinézések, különös, nagy és szép

épületek, köztárházak, gyűjtemények, könyvtárok 'sat. Mikor efféléket néz-meg az utazó, úgy, tsak magát mulattatja, tsak a' maga' szemeit legelteti: és hogy ezt ő ne tegye, senki sem kívánhatja; hanem, mindezeket tsak úgy botsássa a' közönség' elejébe, ha hasznát látja az egésznek benne. Én, azt gondolom, hogy egy képgyűjteményről, még a' legszebb-ről is, egy könyvtárról, a' legbetsesebb-ről is, tsak úgy lehetne hasznoson írni, ha az egyhegyűjtögetésnek a' Gyűjtőtől követett, v. még könnyebb módját, azoknak megtartásokban, másokkal közlésekben eltalált, v. elhibázott módot, 'sat. írnök-le. Szép egy magas toronyból ki és le, és felemelkedett bértzről körül 's le nézni: de, mi haszna van az egésznek abban, ha tudja is, hogy a' Sz. István' vértanú bétsi egyházának tornyából lenézve, a' lenti emberek, matskának láttzanak? Mit ér nekem, ha tudom is, hogy a' Retyezát' teteje kopasz-é, v. erdős; 's milyen hangja van a' brassói nagy haragnak?—Ezeket kívül, különösen megérdemlik az utazó' figyelmét a' mozcványok, (erömívek), fonó-mozcványok, osztováták (szövöszekek) hidak, fabrikák, 's ezeknek egész szerkezetjek. Itt, ha tud az utazó rajzolni, meg nem bánja. Végre, leginkább megérdemlik a' figyelmet az emberek: 's ezek körül, gondolatom szerént, így lehetne hasznoson vizsgálódni: *a*) Akarmely falunak, 's városnak is törvényjeivel, törvényes rendtartásaival lenne jó legelőbb is megismerkedni, 's azokat meg is vizsgálni, mennyiben hasznosok v. károsok, 's a' hazával közleni. *b*) Hasznos lenne leírni, milyen az elővigyázó-intézet (politia) a' köztsendességre, bátorságra, tisztaságra, útakra, tűzmentésre, egésségre, 's több effélékre-nézve. A' jó politzia, mely sem nem kény szerént nyom, sem nem durva emberek, hanem nyíltak, és nyája-

jasok által igazgattatik, szinte tsalhatatlan mértéke a' mivelődésnek. c) Nem tsekéltség megvísálni azt is, mik a' közönségnek időtöltései, szokásai, vendégségekben, lakadalmakban, 'sat. d) Nem megvetendő dolog tudni azt is, mik a' köznép' szájában forgó dalok, regék, emlegetések, mendemondák. e) Fontosabb tárgy nem igen van az utazásban, mint a' tanuló-és nevelő-intézetek igazi esmérete: 's különösön szemügyet érdemelnek azoknak főbb rendtartásai, szokásaik, törvényeik; mélyekben azt kell megrostálni, valjon a' nevelés' tzeljének, megfelelnek-é, vagy sem; az időlelkéhez vagynak-é szabva, vagy sem. f) A' Tiszti-karoknak rendtartásai, 's ezeknek tzel-erányosságjuk, megérdemli a' vísгалást, és közlést, hogy a' hasznos rendszabások a' hazában esmertetődjenek-meg, 's terjesztessenek-el. g) A' büntetések nemeiről, foganatosságokról, a' tömlötzőkről, ezeknek mivóltokról tudósítani a' közönséget, megérdemli a' fáradságot. h) Végre, felettébb hasznos dolog szemügyre venni az embereknek életmódjokat minden vidékben; 's főképp, valjon a' kenyérkeresés' módját jól eltalálták-é? 's ha el, mennyire, és mennyire nem? Szükséges itt megvísálni, mily' móddal üzik a' gazdaságot, mesterséget, és kereskedést; mik a' gazdasági, mesterségbeli oly' eszközeik, melyeket szülött-falunkban, v. városunkban, nem láttunk, 's valjon ezek nem jobbak-é a' miéinknél.

Adja Isten, hogy, valamint a' Képiró. Ur figyelmeztetései engemet meleg érzéssel jártak-el: úgy ezen néhány megjegyzések is másokat buzdítsanak-fel helyesebb, 's tapasztaltabb észrevételeiknek közlésére, az ifjúságot pedig a' hasznos. utazások' megkezdésére!!

Schneider Ackermann.

Mesterségek' Remeke

A' Természet a' Teremtő-hatalomnak nagy munkája. A' mesterség az embernek, mint isteni földi-képviselőnek mívszüleménye. A' Természet' fogyhatatlan tengeréből meríti a' mesterség alkotó részeit — a' Képeket; 's az elmetalálmányok' útján, halandó kezek közt kezd lenni. Bámúl a' lélek a' Teremtés' rendetlen rendjén, a' nagy Mesterre-nézve tisztelettel; bámúl az ember a' mesterremekein, a' mivesre-nézve tsudalkozással. A' mesterség a' természeti testeket — képeket néha egy rövid tekintet alá összeszorítván, felségesebben tűnik-elő a' szülött magánál az Anyatermészetnél; az elmejátékok a' Teremtés' valójával majmolva megvívna. De itt azon komor igasság lép meg mindenkor a' bámúlástelte vísгалóást, hogy a' nagy Alkotónak munkája örökkétartó; az emberi tsinálmányok pedig Szerzőjikkel egygyütt múlandók. Még is ezekkel a' lélek, isteniségét nyilvánosítja, az elme égi vágyait önti-ki, a' Nép a' míveltség' mertsőjén álló-pontját jeleli-ki, 's az ember már e' földön a' Menny' pitvarának vakablakai közé teremti magát.

A' Schönaui Nachttempel (Éjj-Templom), alsó Ostriában, Bétstől mintegy négy, Bádentől egy német mérföldnyire, egy ritka szép remeke vala tsak nem rég' a' mesterségnek. A' Schönaui uradalom, mellyes az Európa pólári testén ez' utóbbi időkben esett nagy változások után, volt Vestfáliai Király Buonaparte Hieronymus megvásárla, előbb Báró Braun Péteré volt. Fő-helyége Schönau. Az igen szép nyári Múlatóhely gyönyörű vidéken fekszik. Azon kies térség' közepén terül-el, melyet nyúgotról a' festi mérséklelig természetesen készpült, egymásra emelkedő német hegyfokok, 's az örök télbe borult Karinthiai messzi havas tsúpok ígézölég fedeznek a' tsínos épületi Bäden, a' szomszéd vetekodó tár. Vöslau fényfel környékeznek;

(folytatása következik.)